

ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРАКТИЧНОЇ ТЕОРІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ¹¹⁶

Крістоф Лумер

0. Тема

У цій статті представлені філософські основи, філософське підґрунтя та основна процедура певної теорії аргументації, а саме практичної теорії аргументації. Реалізацію цієї теорії з критеріями значущості (Gültigkeitskriterien) для різних типів аргументації можна знайти у книзі «Практична теорія аргументації».¹¹⁷

1. Практична теорія аргументації як ідеалізуюча герменевтична та практико-технічна теорія

В процесі систематичної побудови філософської теорії слід спочатку з'ясувати, який тип теорії йдеться. Отже, слід чітко вказати: 1) які переслідуються конкретні пізнавальні цілі, тобто. які види істинних суджень чи тез хотіли б встановити у цій теорії, та 2) які методи використовуються для досягнення таких тез. Навіть у філософії, яка сама хоче створити нормативні проекти для розвитку інших наук, у переважній більшості випадків таких роз'яснень немає. І це пов'язано з тим, що обговорення типів філософської теорії знаходиться в зародковому стані. Тому подані нижче типи філософських теорій можуть здатися на перший погляд незнайомими та відірваними від тієї філософії, яка фактично має місце. Однак при більш уважному розгляді спроба їхнього розпізнавання може виявитися набагато успішнішою.

Існує як мінімум три типи зрозумілих, методологічно ясних філософських теорій з важливими пізнавальними цілями: 1) описово-номологічні, 2) ідеалізуючі герменевтичні та 3) практико-технічні теорії. Практична теорія аргументації є одночасно ідеалізуючою герменевтичною та практико-технічною.

¹¹⁶ Lumer, Christoph: Der theoretische Ansatz der Praktischen Argumentationstheorie. In: Harald Wohlrapp (Hg.): Wege der Argumentationsforschung. Stuttgart-Bad Cannstatt: frommann-holzboog 1995. S. 81-101.

¹¹⁷ Christoph Lumer: Praktische Argumentationstheorie. Theoretische Grundlagen, praktische Begründung und Regeln wichtiger Argumentationsarten. Braunschweig: Vieweg 1990. XI, 474 S.

1. Описово-номологічні теорії. Описово-номологічні філософські дослідження спрямовані на вивчення основних структур світу та людської природи. Як і всі представлені тут філософські теорії, описово-номологічні дослідження характерні для дуже специфічних філософських дисциплін, насамперед: для космології та філософської антропології, зокрема, для філософії свідомості, а також для теорії дії (якщо запитують не лише про значення слова «дія», але також про «спосіб функціонування» дій) та антропології знання. Всі ці дисципліни плавно переходять у відповідні природничі науки та, як і вони, також спрямовані на виявлення законів природи. Однак їх можна відрізнити від природничих наук за метою і передбачуваним типом природних законів: у той час як природничі науки досліджують, висловлюючись дуже грубо (*plakativ*), з технічної точки зору елементарні закони природи, за допомоги яких можна пояснити все, що відбувається, згадані філософські дисципліни з метою (само) освіти та орієнтації прагнуть отримати знання про інваріантні умови (*Vorgaben*) нашого існування, так би мовити, знання про межі, в рамках яких ми діємо. Для цієї мети, якщо оцінювати відповідно до стандартів сучасного природознавства, часто буває достатньо огляду певної галузі законів чи знання молекулярних законів. Отже, основні теоретичні висловлювання, на які спираються описово-номологічні теорії, є номологічними судженнями. Оскільки практична теорія аргументації не відноситься до цього типу теорії, надалі я нею нехтуватиму.

2. Ідеалізуючі герменевтичні теорії. Самопізнання (*Selbstaufklärung*) можна також розуміти таким чином, що ми досліджуємо сформоване нами (*das von uns Gestaltete*) щодо того, як і з якими намірами ми заповнюємо вже дані нам безформні простори (*Gestaltungsfreiräume*). Використовуючи наведений вище образ, ми досліджуємо не рамки, в яких ми діємо, а те, як ми в них діємо. У такого роду філософському самопізнанні йдеться не про наші фактичні дії (це, швидше, предмет дослідження у відповідних емпіричних науках про людину), а про *наміри* та підстави, виходячи з яких ми щось робимо. Ці підстави далеко не повністю зрозумілі навіть для самого чинного, тому потрібні особливі герменевтичні зусилля, поки ми краще не зрозуміємо деякі аспекти своєї поведінки і таким чином знову отримаємо доступ до них. Однак філософське самопізнання не стосується індивідуальних чи статистично звичних, типових основ діяльності. Згадана тут форма філософського самопізнання відрізняється від глибинної психології, скоріше, тим, що вона шукає ідеальні підстави та форми поведінки, тобто. реконструює, виходячи з яких мотивів у ідеальному разі здійснюються певні ідеальні форми поведінки. Або, точніше кажучи, визначаються оптимально об-

ґрунтовані витримки з (переважно лише неявних) намірів, що лежать в основі окремих форм поведінки і об'єднуються в (тепер явний) віртуальний ідеал. У сприятливих випадках фактична діяльність і пізнання раніше інтуїтивно орієнтувалася на цей ідеал. Таким чином, наприклад, у філософії мови реконструюється функція окремих частин речення, у наукових теоріях це образ дії (Vorgehen) та критерії значимості (Gültigkeitskriterien) окремих наук. До інших дисциплін, орієнтованих на самопізнання в поясненому вище сенсі, належать: етика, естетика, епістемологія, філософія техніки, раціональна теорія дії. Практична теорія аргументації також є ідеалізуючою герменевтичною. Основні теоретичні твердження, яких прагнуть ідеалізуючі герменевтичні теорії, — це, з одного боку, описи ідеальної практики («ху — це ідеальна і, у крайньому випадку, в своїх компонентах, вже реалізована практика»), з іншого боку, виклад ідеальних підстав цієї практики («ху — найкраща з відомих досі альтернатив, а саме, завдяки наступним, що лежать в основі цієї практики — щонайменше, моментами — підставам: ...»). Найбільш важливими *методами* герменевтики, що ідеалізує, є пояснювальна інтерпретація¹¹⁸, за допомоги якої можуть бути визначені підстави, що лежать в основі фактичної практики, і *практичне обґрунтування*¹¹⁹, за допомоги якого можна відрізнити добрі підстави від ненадійних і виділити (herausgefiltert) шляхом відбору з безлічі альтернатив.

3. Практико-технічні теорії. Ідеалізуючі герменевтичні дисципліни філософії містять критичні компоненти: ідеальне критично виділяється з емпірично даних форм поведінки та мотивів (Gründen). Те, що не відповідає цьому ідеалу, тим самим — тривіальним чином — виключається як неідеальне. Це є передумовою для того, щоб привести відповідну практику до такого (на даний момент) ідеального стану, наприклад, чіткіше аргументувати, точніше робити висновки, краще розпізнавати чи діяти раціональніше. Цей критичний та практичний намір, звичайно, можна розширити ще більше, шукаючи ще кращі альтернативи раніше ідеальним моделям поведінки. Передумовою такого технічного конструювання кращих альтернатив є ідеалізоване герменевтичне розуміння того, яку функцію ця

¹¹⁸ Див. Lumer, Praktische Argumentationstheorie, op. cit., S. 223-246. — Christoph Lumer: Handlungstheoretisch erklärende Interpretationen als Mittel der semantischen Bedeutungsanalyse. In: Lutz Danneberg; Friedrich Vollhardt (Hg.): Vom Umgang mit Literatur und Literaturgeschichte. Positionen und Perspektiven nach der „Theoriedebatte“. Stuttgart: Metzler 1992. S. 75-113

¹¹⁹ Lumer, Praktische Argumentationstheorie, op. cit., S. 319-433. — Christoph Lumer: Begründung. In: Hans Jörg Sandkühler (Hg.): Europäische Enzyklopädie zu Philosophie und Wissenschaften. Hamburg: Meiner 1990. Bd. 1. S. 364-369

модель поведінки, власне, повинна виконувати насправді. Інша передумова полягає в тому, щоб мати описову та номологічну інформацію щодо можливостей формування нашої поведінки. (У цьому відношенні описово-номологічні дисципліни філософії виконують важливу функцію для практичних та технічних.). Оскільки критичні вимоги можуть бути збільшені настільки, наскільки ви хочете, і оскільки навіть раніше ідеальна практика зазвичай може бути покращена, всі ідеалізуюче-герменевтичні філософські дисципліни одночасно є також «практичними і технічними». Часто в рамках таких дисциплін відбувається плавний перехід від ідеалізуючих герменевтичних знань до практико-технічних, оскільки часто виникає необхідність сильно «освіжити» практику, що має перевагу, щоб дійти органічно цілісної концепції. Основними теоретичними положеннями, на які спрямовані практико-технічні теорії, є: 1) опис оптимальних засобів для досягнення філософської важливої мети; 2) обґрунтування цієї мети та 3) обґрунтування оптимальності засобів. Цей перелік показує, що практико-технічні теорії насправді є повністю незалежними і не повинні мати жодних ідеалізуючих герменевтичних паралелей, навіть якщо це історично так і було досі. У принципі, результати герменевтики, що ідеалізує, мають тільки евристичне, але важливе значення для практико-технічних теорій, особливо при визначенні цілей, що мають філософське значення. Найважливіші *методи* практико-технічних теорій — це, з одного боку, *евристика*, необхідна для виявлення гарних альтернатив, з іншого боку, *практичні обґрунтування*, з допомогою яких із безлічі альтернатив можна відібрати найкращі і довести, що вони найкращі. Безглуздо хотіти на кшталт описово-номологічних теорій досліджувати аргументації, які мають філософську мету, тому що аргументації — це людські винаходи, і спосіб аргументації у ході історії змінювався. Які закони природи хочуть встановити за допомогою аргументацій? (Звичайно, це не виключає соціологічних досліджень емпіричної аргументативної поведінки.).¹²⁰ Навпаки, дві інші вищеописані форми теорії можуть бути успішно застосовані до аргументації, що має філософські мети. Аргументація тоді розуміється як досягнення конкретної мети, важливої з філософського погляду.

¹²⁰ Дескриптивно-номологічну теорію аргументації, яку розуміють у широкому сенсі, намагається розробити Гревендорф (Günther Grewendorf: *Argumentation und Interpretation. Wissenschaftstheoretische Untersuchungen am Beispiel germanistischer Lyrikinterpretationen*. Kronberg: Scriptor 1975. — Перефразується в: Eike von Savigny: *Argumentation in der Literaturwissenschaft. wissenschaftstheoretische Untersuchungen zu Lyrikinterpretationen*. München: Beck 1976.). Критику їх див: Lumer, *Praktische Argumentationstheorie*, op. cit., S. 19 f.

По-перше, ця мета має бути реконструйована ідеалізуючим герменевтичним способом. По-друге, добрі або навіть оптимальні засоби для цієї мети повинні бути визначені ідеалізуючим герменевтичним способом. І, по-третє, ці ідеальні засоби можуть бути поліпшені практико-технічним способом або можуть бути винайдені абсолютно нові оптимальні засоби. Практична теорія аргументації це робить. Легітимація цього підходу полягає саме в тому, що таким чином розробляються корисні, оптимальні засоби для досягнення важливих філософських цілей. Звичайно, теорія аргументації не повинна чинити таким чином. Однак тоді треба було б обґрунтувати потрібний тип теорії.

2. Предмет практичної теорії аргументації: аргументації у повсякденному значенні

Практична теорія аргументації досліджує аргументи у тому сенсі, який вони мають у повсякденній мові (alltagssprachlichen Sinn). Це їхнє значення в повсякденній мові теоретично уточняється при розробці теорії, як це робить також будь-яка інша теорія. Бажання дослідити аргументацію у тому сенсі, який вона має у *повсякденній мові*, двома згаданими способами має ту евристичну перевагу, що об'єкти, які називаються у повсякденній мові «аргументаціями», ймовірно, мають певні спільні властивості, які важливі з практичної точки зору, насамперед те, що вони признаєні для якоїсь важливої мети (інакше, мабуть, не було б для них окремого виразу). Звичайно, можна також дослідити «аргументації» в іншому, наприклад, специфічно визначеному значенні. Але тоді ми ризикуємо дослідити нерелевантні об'єкти.

У повсякденній німецькій мові «аргументація» означає те саме, що й демонстрація, виклад аргументів, обґрунтування.¹²¹ Типовими фразами з цим виразом є такі: «його аргументація (за, проти рішення) ґрун-

¹²¹ Див.: Brockhaus Enzyklopädie in zwanzig Bänden. 17. völlig neubearbeitete Auflage des Großen Brockhaus. 1. Band. Wiesbaden: Brockhaus 1966. — Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden. Hg. u. bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion [...]. Band 1. Mannheim; Wien; Zürich: Bibliographisches Institut; Dudenverlag 1976. — Gerhard Wahrig; Hildegard Krämer; Harald Zimmermann (Hg.): Brockhaus, Wahrig. Deutsches Wörterbuch in sechs Bänden. 1. Band. Wiesbaden; Stuttgart: Brockhaus; Deutsche Verlags-Anstalt 1980. — Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Institut für deutsche Sprache und Literatur: Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache. Hg. v. Ruth Klappenbach und Wolfgang Steinitz. 1. Band. Berlin: Akademie-Verlag 1964

тується на політичних міркуваннях», «...заснована насамперед на попередньому досвіді», «судячи з його аргументації, він правий»; «надійна, переконлива аргументація», «неспростовність аргументації», «на цьому заснована аргументація», «політична аргументація».

З цієї сухої інформації можна зробити такі висновки:

1. Насамперед слід провести різницю між змістом аргументації і викладом такого змісту, тобто. актом аргументації. *Зміст аргументації* можуть пізніше ідентично повторити також інші. Він поза часом й у принципі залежить від свого висловлювання. У цьому сенсі кажуть, що аргументація правильна (*gültig*) чи ця аргументація походить від Аристотеля. Навпаки, *аргументативні дії* (*Argumentationshandlungen*) — це конкретні події, пов'язані з простором, часом та дійовою особою. У цьому сенсі кажуть, що аргументація втомлює чи була перервана. *Акти* аргументації можуть бути дуже легко визначені змістом аргументації, а саме, як діяльність, з допомогою якої викладається зміст такої аргументації. Тому, з філософської точки зору, перше поняття аргументації (зміст аргументації) є основним. Практична теорія аргументації є теорією аргументації у цьому сенсі.
2. З категоріальної точки зору, аргументації — це суто *лінгвістичні* об'єкти: послідовності пропозиційних значень (*Satzbedeutungen*) або послідовності пропозиційних висловлювань (*Satzäußerungen*). Вони не містять жодних позамовних засобів доказу. Позамовні засоби доказу — це не аргументи
3. У кількісному відношенні аргументації складаються здебільшого з *аргументів*. Ці аргументи відносяться до того, що треба довести, що треба обґрунтувати, до того, що стверджується: до тези аргументу.
4. *Функція* аргументації полягає в тому, щоб «обґрунтувати» або «довести» тезу за допомогою аргументів, хоч би що це означало.
5. Акти аргументації є, як правило, *монологічними*: хтось висуває тезу та викладає свої аргументи на користь цієї тези. (Якби аргументації були діалогічними, не можна було б сказати, що хтось був «правий зі своїми аргументами».) Той факт, що акти аргументації є монологічними, звичайно, не означає, що вони не можуть бути адресовані іншим особам, адресатам (навпаки, вони найчастіше звернені до якогось адресата). Це лише означає, що висловлювання інших більше не належать до аргументації.

Повсякденне значення «аргументації» у змісті аргументації таке: *аргументація* — це послідовність *суджень* (тобто значень висловлювань¹²²) та *індикатора аргументації* (наприклад: бо, тому що, оскільки, отже). Одне з суджень — теза аргументації, інші — аргументи на захист тези. Індикатор аргументації вказує, що вся послідовність є аргументацією, яке з суджень є тезою, а які судження є аргументами. Аргументи обґрунтовують або доводять тезу насправді чи на думку будь-якої особи.

3. Стандартний результат (Standardoutput) аргументацій: адресат визнає, що теза є прийнятною

Щойно згадана функція аргументацій, згідно з якою відповідна теза має бути «обґрунтованою» або «доведеною», все ще вкрай неясна. Але принаймні ясно, що аргументації — це функціональні об'єкти. І це означає, що є об'єктами (Gegenstände) певної структури, які виконують чи повинні виконувати певну функцію, тобто. вони повинні перетворювати певні дані на вході (Input) на певні дані виході (Output). Я називаю цей конкретний вхід стандартним вихідним положенням (Standardinput), а конкретний вихід стандартним результатом (Standardoutput), а зв'язок між ними — стандартною функцією (Standardfunktion). Стандартний результат — це те, що, висловлюючись дещо менш точно, називається «метою» предмета: той результат, який користувачі в стандартному випадку хочуть отримати, використовуючи об'єкти цього типу і для створення яких ці об'єкти були розроблені. (Термін «мета» може призвести до плутанини в цьому контексті: наприклад, функціональні об'єкти можуть використовуватися для цілей, відмінних від тих, для яких вони були призначені (Standardfunktion), навіть якщо ця особа переслідує конкретну мету. Аргументації можуть використовуватися, наприклад, спеціально для того, щоб привести адресата в лют. Той факт, що адресат розлютується, це мета акту аргументації, але не стандартний результат аргументації.

Одна із стандартних функцій аргументації полягає в тому, щоб адресат, який раніше не вірив у тезу, повірив у тезу після того, як було викладено аргументацію. Проте те що, що адресат вірить у тезу, занадто слабкий визначення стандартного результату, т.к. можна переконати когось словами у певній, відкрито проголошеній тезі, але не довівши або не об-

¹²² Визначення цього поняття суджень див. Lumer: Satz, Aussage. In: Hans Jörg Sandkühler (Hg.): Europäische Enzyklopädie zu Philosophie und Wissenschaften. Bd. 4. Hamburg: Meiner 1990. S. 177-188. Зокрема, S. 183

грунтувавши цю тезу. Якби стандартним результатом аргументації було просте переконання адресата, то не було б різниці між аргументацією та простою риторикою, і претензія теорії аргументації на перевагу над риторикою була б необґрунтованою. Ця претензія на перевагу ґрунтується на ставленні до істини: переконання, породжене аргументацією, має за визначенням бути істинним або принаймні прийнятним у раціональному розумінні. Віра, породжена риторичними прийомами, не може мати такого відношення до істини. У процесі аргументації віра народжується раціональним шляхом, та її результатом є раціонально обґрунтована віра. Але раціонально обґрунтована віра — це не що інше, як пізнання (Erkenntnis). Стандартний результат аргументації полягає, таким чином, у тому, щоб адресат визнав тезу істинною або прийнятною.

Я використовую термін «пізнання» (Erkenntnis) у слабшому сенсі, ніж «знання» (Wissen): знання має на увазі істинність того, у що вірять. Пізнання необов'язкове. Хоча результати пізнання (Erkenntnisse) є обґрунтованими, але ці обґрунтування не настільки необхідні, щоб вони могли гарантувати істинність того, що обґрунтовано. Вони щонайменше гарантують раціональну прийнятність того, що обґрунтовано. Стандартний результат процесу доказу — знання. Проте аргументації який завжди дають такі переконливі підстави, як докази.

Пізнання — результат процесу пізнання. Основна форма пізнавальних процесів полягає в тому, щоб перевіряють, чи виконуються аналітичні умови істинності певного судження, і таким чином приходять до позитивного результату. Ці аналітичні умови істинності дано у визначеннях істинності, якими повинен неявно мати пізнає. Ці визначення істини є первинними критеріями прийнятності суджень. Таким визначенням істинності є, наприклад, визначення істинності для висловлювань типу « p і q »: «Висловлювання « p і q » істинно тоді і тільки тоді, коли « p » істинно і коли « q » істинно». Загальні критерії прийнятності, які однаково застосовуються до всіх типів суджень, називаю «принципами пізнання». Проте найчастіше перевірка аналітичних умов істинності, тобто. умов первинних критеріїв прийнятності та принципів пізнання, не представляється можливою або забирає надто багато часу. Для цього випадку існують вторинні критерії прийнятності та принципи пізнання. Таким вторинним принципом пізнання є, наприклад, принцип дедуктивного пізнання: «Пропозиція істинна, якщо вона логічно випливає із справжніх висловлювань». або інтерпретуючий принцип пізнання: «Висловлення істинно, якщо воно відноситься до попередніх умов єдино можливого пояснення відомого факту». Такі вторинні принципи пізнання не завжди переконливі і не обов'язково гарантують істинність

судження, але вони повинні, принаймні, бути ефективними, а це означає, що вони повинні призводити до прийнятних, а саме до істинних, правдоподібних чи ймовірно істинних переконань. Пізнавальний принцип Об'явлення («Все, що написано у Святому Письмі, істинно») не є, наприклад, ефективним. Доказ ефективності принципів пізнання — це завдання теорії пізнання у ширшому значенні. — Тоді вторинною формою процесів пізнання буде наступна: перевіряють, чи виконані доведені в теорії пізнання критерії прийнятності певного судження, і досягається при цьому позитивний результат. Це означає: при позитивному результаті перевіряють виконання специфічних при цьому міркування умов ефективного вторинного принципу пізнання.

Після цих пояснень поняття пізнання можна визначити в такий спосіб. Суб'єкт *s* має пізнання, що «*p*» і тоді, коли виконуються такі умови: 1. *S* вважає, що «*p*»; 2. *s* набув віри в «*p*» з урахуванням правильної і позитивної перевірки умов ефективного принципу пізнання, тобто. на основі процесу пізнання; 3. *s* правильно запам'ятовує найважливіші етапи цього пізнавального процесу, або *s* знає ключ, з допомогою якого *s* може легко відновити цей спогад. Таким ключем є, наприклад, знання того, де записані найважливіші етапи цього пізнавального процесу. Спогади про процес пізнання чи знання ключа щодо нього є для *s* підставами пізнання. Ще раз підіб'ємо підсумок: *s* має пізнання, що «*p*», 1. якщо *s* вважає, що «*p*», 2. якщо це переконання було отримано на основі процесу пізнання, і 3. якщо *s* все ще має відповідні підстави пізнання.

Приклад. У дедуктивному пізнанні застосовується принцип дедуктивного пізнання: висловлювання істинно, якщо воно логічно випливає із справжніх висловлювань. Отже, якщо хтось хоче дедуктивно пізнати істинність висловлювання *q* на основі посилок «*p*» і «якщо *p*, то *q*», то він повинен перевірити, по-перше, чи справді «*p*» і «якщо *p*, то *q*» істинні, і, по-друге, чи логічно випливає «*q*» з «*p*» і «якщо *p*, то *q*», взятих разом. Тоді цей суб'єкт має (отримане дедуктивним шляхом) знання, що «*q*», 1. якщо він вважає, що «*q*», 2. якщо він прийшов до цього переконання на основі коректної перевірки, що ґрунтується на дедуктивному принципі пізнання, при застосуванні якого виявилось, що «*p*» і «якщо *p*, то *q*» істинні, і разом вони імплікують «*q*», і 3. якщо суб'єкт ще пам'ятає про те, що він вивів «*q*» з «*p*» і «якщо *p*, то *q*», які він вважає істинними.

Пам'ять про процес пізнання необхідна у тому, щоб мати можливість усвідомлено виправляти хибні знання: по-перше, якщо принцип пізнання застосовується недбало, можуть зафарбуватися помилки, які можна виправити завдяки пам'яті. У цьому випадку процес пізнання є некоректним і його можна при нагоді повторити, уникаючи помилок.

По-друге, навіть у разі коректної перевірки умов прийнятності одні тільки ефективні принципи пізнання гарантують не істинність знання, а лише його прийнятність, тому інші, так само коректним способом здійснені процеси пізнання можуть призвести до суперечливих результатів. Спогади про процес пізнання дозволяє, крім того, якісно диференціювати власні переконання, що суперечать один одному, залежно від сили їх обґрунтованості і відкидати менш обґрунтовані. Ця процедура (пізнання, запам'ятовування пізнавального процесу і, при необхідності, перегляд пізнання) дозволяє, з одного боку, вийти за межі тих небагатьох істин, які можуть бути досягнуті за допомогою обов'язкових принципів пізнання, використовуючи лише ефективні принципи пізнання. З іншого боку, вона дозволяє досягти реального прогресу в пізнанні істини, якщо через слабкіші принципи пізнання неминуче приймаються також помилкові переконання.¹²³

Тим самим достатньо пояснюється стандартний результат аргументації, що полягає в тому, що адресат знає, що теза прийнятна. Стандартний вихідний стан аргументацій — це лінгвістично компетентний, неупереджений, сприйнятливий, уважний, розважливий адресат, який ще не має пізнання тези (або має ще не настільки хороше знання тези, яке необхідно отримати за допомогою аргументації) і для якого викладається аргументація.

Відповідно до вимог ідеалізуюче-герменевтичної та практико-технічної теорій, все ж таки необхідно показати, що стандартний результат «знання того, що теза прийнятна» є 1. практично важливою і 2. ідеальною, з філософської точки зору, метою. Згідно з попередніми епістемологічними міркуваннями, це можна зробити швидко. Що стосується пункту 1: Справжні переконання нам потрібні насамперед для того, щоб мати можливість орієнтуватися у світі та мати можливість цілеспрямовано впливати на світ. Ми, звичайно, не можемо дійти справжніх переконань щодо переважної більшості практично важливих питань, наприклад, у випадку прогнозів. Результати пізнання та описане коригування цих процесів пізнання забезпечують тут хороший компроміс, з одного боку, розширюючи діапазон наших переконань до практично важливих питань, з другого боку, максимально наближаючи до істини, корисної досягнення практичних цілей. Щодо пункту 2: Філософська важливість пізнання стає очевидною вже з того факту, що одна з основних філософських дисциплін присвячена лише цьому предмету.

¹²³ Більш докладний виклад цього епістемологічного підходу див.: Lumer, *Praktische Argumentationstheorie*, op. cit., S. 30-43.

4. Як працюють аргументації: лінгвістичні вказівки до пізнання

Звичайно, ви також можете отримати інформацію без аргументації; кожен справжній дослідник робить це. Якщо стандартним результатом аргументації є нове знання для адресата, то аргументація може бути лише *допоміжним засобом* знання: знання здобувається *шляхом аргументації*. Як аргументи породжують знання? Головне у валідних (gültigen)¹²⁴ і адекватних (adäquaten) аргументаціях полягає в тому, що вони спрямовують процес пізнання. Стандартна функція аргументацій полягає у тому, щоб керувати процесом розпізнавання тези. Щоб можна було пояснити цей процес керівництва, необхідно заздалегідь (принаймні загалом) пояснити, коли аргументація валідна і адекватна.

Аргументації — це функціональні об'єкти. (Це також відповідає концепції практико-технічної теорії.) Однак функціональні об'єкти повинні бути *функціонально придатними* (funktionstüchtig) і, в принципі, здатними виконувати свою стандартну функцію. Слово «валідний» є специфічним предикатом для позначення функціональної придатності аргументації. Отже, те, що аргументація є *валідною*, означає, що вона є відповідним інструментом, за допомогою якого, *в принципі*, може бути виконана функція аргументації. А це означає, що така аргументація, в принципі, може призвести до ухвалення тези. Валідність (Gültigkeit) не залежить від ситуації; «Валідний» — це предикат, що не має тимчасової змінної. Не всі *в принципі* придатні інструменти також підходять для отримання стандартного результату у відповідній ситуації. Функціональний об'єкт повинен бути адекватним бажаному результату (Output) у відповідній ситуації. Наприклад, автомобіль не є відповідним засобом пересування у певній ситуації, якщо, наприклад, немає палива або якщо ця місцевість непрохідна. Отже, адекватність залежить від ситуації та мети. «Адекватний» — це предикат, який, серед іншого, містить одну змінну для ситуації та одну змінну для мети.

Коли аргументації є валідними? Валідні та адекватні аргументації орієнтуються на певні принципи розпізнавання та певні критерії прийняття тези, що випливають із них. В аргументах валідних аргументацій достовірно вважаються виконаними в ідеалі всі (і зазвичай принаймні найважливіші та критичні) умови цього спеціального критерію при-

¹²⁴ Я перекладаю німецький термін «gültig» та «Gültigkeit», відповідно, як «валідний» та «валідність», які є калькою англійських слів «valid» та «validity», щоб зберегти єдність у трактуванні цих термінів, які в англійській та німецькій мові мають приблизно однаковий спектр значень, а в теорії аргументації визначаються практично однаковим чином. (С.С.)

йнятності. Найважливішою умовою *валідності* (*Gültigkeit*) аргументації є те, що в ній фактично йдеться про *ефективний* критерій прийнятності тези та про те, що його умови *правдиво* (*wahrheitsgemäß*) оцінюються як виконані. — Коли аргументація є *адекватною* для того, щоб направити когось до пізнання тези? Найбільш важливою умовою адекватності є здатність адресата перевірити прийнятність аргументів у певній ситуації аргументації: або він повинен був визнати прийнятність аргументів заздалегідь, так що йому потрібно тільки пам'ятати це знання, або він повинен вміти наново пізнати його прийнятність у даній ситуації (це можливо, наприклад, у разі суто лінгвістичних ситуацій). Оскільки різні адресати мають різні попередні знання, то одна й та сама аргументація для одного адресата може бути достатньою (*adäquat*), щоб привести його до визнання тези, а для іншого — ні.

Яким чином валідні та адекватні аргументації, якщо їх подати адресату, ведуть до пізнання «прийнятності тези»? Спочатку за допомогою індикатора аргументації вони звертають увагу адресата на те, що він може пізнати <прийнятність тези>, якщо включиться до наступного процесу. Потім вони у своїй тезі вказують, *яким* має бути це пізнання. Зрештою, головне полягає в тому, що у своїх аргументах вони використовують мовний матеріал у відредагованій формі, на основі якого адресат фактично може отримати це знання, бо в аргументах умови критерію прийнятності тези правдиво та по черзі оцінюються як виконані. Оскільки в адекватних ситуаціях адресат може перевірити прийнятність цих аргументів безпосередньо в цій ситуації, то йому потрібно виконати цю перевірку тільки при перерахунку аргументів (шляхом запам'ятовування попередніх висновків або за допомогою розпізнавання *ad hoc*), щоб наприкінці аргументації визнати всі аргументи прийнятними. Потім він, будучи компетентним у цій мові адресатом, принаймні неявно знає найважливіші принципи пізнання. Ідеальні аргументації завдяки своєму індикатору аргументації привертають увагу навіть до принципу пізнання, на якому вони засновані. При перевірці аргументів адресат також звертає увагу, яка умова цього пізнавального принципу виконується, якщо аргумент правильний. Але оскільки в аргументації, яка вважається ідеальною, *всі* ці умови вважаються виконаними, адресат приходить до висновку, що виконані *всі* умови принципу пізнання, а отже, теза є прийнятною.

Пізнання зазвичай полягає у використанні принципу пізнання у вигляді контрольного списку (*Checkliste*), окремі умови прийнятності якого повинні бути перевірені. Якщо суб'єкт пізнання перевірів весь

контрольний список і дійшов позитивного результату, він пізнав прийнятність судження. Те саме і з пізнанням, заснованим на аргументах. Єдине, що в ньому особливого, це те, що 1) в аргументах адресату у підготовленій формі повідомляється все, що він має перевірити згідно зі своїм контролним списком, а саме набір достатніх і конкретних умов прийнятності тези., та 2) що йому повідомляють тільки такі умови прийнятності, які він може перевірити у цій ситуації. — Адресат може запам'ятати не лише тезу, а й усю аргументацію. Тоді спогади про аргументи є пізнавальними підставами для того, щоб повірити в цю тезу. У таких випадках аргументація є одночасно ідеальною формою загально-го змісту (переконання і пізнавальних підстав) пізнання.

Це пояснює стандартну функцію та принцип роботи аргументів. Відповідно до вимог ідеалізуючо-герменевтичної та практико-технічної теорій, тепер необхідно показати практичну важливість інструментів, що виконують цю функцію. Як я вже сказав, знання можна здобути самостійно, не керуючись аргументацією. Отже, придбання знань загалом перестає бути особливою перевагою пізнання, заснованого на аргументації. Проте самостійне пізнання потребує часу. Щоправда, є низка пізнавальних принципів, а для кожної істинної тези існує навіть нескінченна кількість достатніх і виконаних умов прийнятності. Як би багато не було істинних пропозицій, з них не можна вивести будь-яку істинну пропозицію «р»! Але у всякому разі нами взагалі може бути перевірена мізерна частина цього числа достатніх і виконаних умов прийнятності, а з них, у свою чергу, лише невелика частина їх кількості, яка вимагає розумних зусиль. У випадку самостійного пізнання проблема полягає в тому, що для відповідного судження потрібно спочатку *знайти* безліч 1) адекватних, 2) задовільних і 3) перевірених умов прийнятності, що вимагають розумних зусиль. Ця евристична підготовча робота зберігається при пізнанні, що ґрунтується на аргументації. При цьому саме пізнання у принципі залишається незмінним. Аргументації дозволяють в такий спосіб передавати знання як *такі*, тобто. знання, отримані *одним*, передавати іншим як *знання* (*Erkenntnisse*). Отже, пізнання, засноване на аргументації, пропонує третій, добрий шлях поруч із двома поганими альтернативами, тобто. i) пізнавати все самостійно і отримати лише невелику кількість релевантних результатів, або ii) просто повірити в те, що інші (імовірно) пізнали, і обтяжити свій розум масою дезінформації. Проте аргументації залишаються лише *допоміжними засобами* пізнання і припускають епістемологію у сенсі, що дає принципи пізнання. Тому теорія

аргументації не займає у філософії того центрального місця, яке має епістемологія.¹²⁵

Керування процесом визнання тези — *стандартна* функція аргументації. Іншими частковими функціями (*Teilfunktionen*), специфічними для аргументації є: 2. перевірка результатів пізнання (*Erkenntnissen*), 3. розкриття суб'єктивних мотивів (*Begründungen*) інтерсуб'єктивної критики та 4. класифікація та розширення дифузних (*diffuser*) та слабких суб'єктивних мотивів. Зауваження щодо пункту 2: при перевірці результатів пізнання адресат, який може бути ідентичний особі, яка висуває аргумент, вже вірить у тезу та перевіряє лише аргументи з метою виключення можливих помилок пізнання. Щодо пункту 3: розкриття власних суб'єктивних мотивів інтерсуб'єктивної критики також допомагає усунути можливі помилки у пізнанні. Щодо пункту 4: упорядковуючи та розширюючи дифузні та слабкі суб'єктивні обґрунтування, адресат уже вірить у тезу, але його суб'єктивне обґрунтування цієї віри потребує вдосконалення.. Усі ці часткові функції, узяті разом, тобто. (*загальну*) функцію аргументації, я називаю «показом прийнятності тези».

Деяким філософам може здатися огидним представлене тут інструменталістське розуміння аргументації та технічний підхід до неї. Однак це інструменталістське розуміння впливає із повсякденного значення слова «аргументація», за яким вона є виразом функції. А технічний підхід практичної теорії аргументації до аргументації впливає з того факту, що вона є ідеалізуючо-герменевтичною та практико-технічною теорією, переваги яких викладені вище. Цей теоретичний підхід, а отже і технічний підхід до аргументів, гарантує принаймні те, чого досягають згадані тут аргументації, а це також є важливою практичною метою. У випадку альтернативних концепцій «аргументації» спочатку слід уточнити тип теорії та довести її змістовність; а також потрібно було б довести, що передбачувані аргументації мають цінність, яку можна порівняти з цінністю викладених тут аргументації.

¹²⁵ Таке визначення позиції суперечить, наприклад, припущенням Габермаса, який хоче визначити «валідність» деякої пропозиції, зокрема істинність речень, з погляду теорії аргументації, «аргументованим спростуванням вимог валідності». (Див. Jürgen Habermas: *Theorie des kommunikativen Handelns*. Bd. 1. Frankfurt: Suhrkamp 1981. S. 424 f. Або: Ders.: *Wahrheitstheorien*. In: Helmut Fahrenbach (Hg.): *Wirklichkeit und Reflexion*. S. 211-264. Insbes. S. 217 f.) Таким чином, теорія аргументації стала б основною дисципліною філософії. Критику цієї концепції див: Lumer, *Praktische Argumentationstheorie*, op. Cit., *Stop*. 291-296.

5. Застосування підходу практичної теорії аргументації до дедуктивних аргументацій

Попередні міркування були дуже загальними та абстрактними. Тому слід показати, як викладений підхід можна застосувати до дедуктивної аргументації.

Кожна з валідних та адекватних аргументацій базуються на певному пізнавальному принципі. Можна також розрізняти типи аргументації, критерії валідності та адекватності аргументацій відповідно до того, якому пізнавальному принципу вони відповідають. Дедуктивна аргументація заснована на дедуктивному принципі пізнання: «Пропозиція є істинною, якщо вона логічно випливає з істинних пропозицій». Цей принцип пізнання є аналітично істинним. «Те, що з пропозиції p випливає пропозиція q » означає, що якщо p істинно, q також має бути істинним внаслідок однієї лише логічної форми p і q . Цей пізнавальний принцип називає дві достатні умови істинності p : 1. істинність засновків і 2. відношення логічного слідування. В ідеальній, валідній (gültigen) дедуктивній аргументації аргументи мають бути, по-перше, судженнями про те, що певні пропозиції є істинними, і, по-друге, судженням про те, що з цих пропозицій (засновків) випливає пропозиція тези. Ці аргументи також мають бути істинними. Однак останнє судження (що з засновків випливає пропозиція тези) зазвичай відсутня. Воно, насамперед, зайве тоді, коли індикатор аргументації містить вказівку на тип аргументації, а саме на те, що мова йде про *дедуктивну* аргументацію. Таким індикатором, наприклад, є «*отже*, має силу те, що» (*folglich gilt*). Однак у більшості випадків судження щодо деяких менш важливих засновків також опускаються, щоб привернути увагу до більш важливих і змістовних засновків. — Нарешті, важливою попередньою умовою валідності є *принципова адекватність*, яка означає, що мають існувати якісь ситуації, в яких можна використовувати цю аргументацію для того, щоб спрямовувати того, хто ще не визнав істинність тези, на його шляху до визнання тези. Тому що «інструмент», для якого взагалі немає ситуацій застосування, більше не є інструментом у вужчому значенні. В принципі, дедуктивні аргументації є адекватними лише в тому випадку, якщо в якийсь момент є хтось, хто визнав прийнятність аргументів, але ще не визнав прийнятність тези. Тому, зокрема, аргументації, що містять коло (p . отже: p .), або аргументації виду $p \text{ \& } q$. отже, q . є принципово неадекватними, і навіть не-валідними, оскільки немає нікого, хто визнав би прийнятними аргументи, але не визнав тезу. (Навпаки, логічні *висновки* « p імплікує q », а « p і q імплікують q », звичайно, є логічно валідними).

Для того, щоб валідний дедуктивний аргумент був адекватним для керівництва пізнанням у певній ситуації, він повинен, серед іншого, мати силу (*gelten*): адресат повинен визнати прийнятність аргументів. Логічний наслідковий зв'язок між пропозиціями аргументів і пропозицією тези не повинен бути надто складним.

Після цих попередніх міркувань виникають наступні спрощені умови валідності та адекватності для дедуктивних аргументів.¹²⁶

DA0: *Набір визначень:* дедуктивна аргументація, як і будь-яка аргументація, складається з суджень та індикатора аргументації.

DA1: *Умова індикатора:* індикатор аргументації характеризує тезу та аргументи як такі і дає зрозуміти, що це аргументація, а, якщо можливо, також, що це дедуктивна аргументація. Прикладом такого індикатора ідеальної аргументації є «Отже, має силу...» (*folglich, gilt*). Його можна використовувати лише в рамках дедуктивної аргументації, аргументи стоять попереду, а теза за індикатором.

DA2: *Гарантія істинності:* у разі повної та правильної (*gültigen*) дедуктивної аргументації аргументи мають бути істинними, і з них має логічно випливати теза.

DA3: *Принципова адекватність:* зрештою, в якийсь момент має бути хтось, хто визнав би прийнятними аргументи, але не тезу.

Також існує правило лібералізації (яке, наприклад, допускає відкидання певних засновків), згідно з яким деякі неідеальні, неповні аргументації також є валідними:

Умови валідності (можливо неідеальних) дедуктивних аргументацій:

DA4: *Лібералізація:* валідна дедуктивна аргументація задовольняє умови DA0 та DA1. І для неї існує ідеальна валідна аргументація, ідентична їй, за винятком аргументів, які могли бути опущені. Опущені аргументи мають бути легко виведені з наявних аргументів та тези.

Умова достатності (Adäquatheitsbedingung) для валідних дедуктивних аргументацій:

DA5: *Умова достатності:* валідна дедуктивна аргументація достатня (*adäquat*) для того, щоб переконати адресата *s* в тезі, 1) якщо *s* за-

¹²⁶ Точні умови викладені в: Lumer, *Practical Argument Theory*, цит., стор. 187-193.

довольняє умові стандартного вихідного стану, тобто він компетентний у мові, не упереджений, сприйнятливий, уважний і здатний до суджень, 2) якщо *s* визнає засновки, але ще визнав прийнятною тезу, і 3) якщо логічний зв'язок між аргументами і тезою настільки безпосередній, що *s* його легко може простежити. При необхідності аргументація має бути розбита на кілька частин (Teilargumentationen) із проміжними тезами (Zwischenthesen).

Валідні (Gültige) і правильні (adäquate) дедуктивні аргументи управляють пізнанням тези наступним чином: коли аргументи представлені, адресат (з огляду на умови достатності DA5.2 — аргументи визнані прийнятними) може негайно констатувати, що ці аргументи прийнятні. Оскільки логічний зв'язок між аргументами і тезою досить простий і легко простежується (див. DA5.3), а адресат лінгвістично знайомий з логічними операторами (див. DA5.1, зокрема, компетентність адресата в мові), то він може розпізнати *ad hoc*, що теза логічно випливає з аргументів. Таким чином, адресат перевіряв умови прийнятності тези, сформульовані в принципі дедуктивного пізнання, і дійшов позитивного висновку. Якщо він також настільки добре розуміється в мові, щоб (неявно) знати цей принцип пізнання, він негайно дійшов висновку, що умови прийнятності для тези виконані, тобто, що вона прийнятна.

6. Недедуктивні типи аргументацій: перспективний погляд

Дедуктивна аргументація базується на *дедуктивному* принципі пізнання. Є низка інших пізнавальних принципів, придатних для аргументації, наприклад: *інтерпретаційний* принцип пізнання: «Пропозиція істинна, якщо вона відноситься до попередніх умов єдиного можливого пояснення відомого факту». або пізнавальний принцип, що стосується генези знання (erkenntnisgenetische Erkenntnisprinzip): «Пропозиція істинна, якщо вона була правильно перевірена». Наведені вище пояснення того, як працюють аргументації (у розділі 4), були дуже загальними та не належали до конкретного типу аргументації. Перевага цього полягає в тому, що вони також показують, як можна будувати *недедуктивні* аргументації на основі щойно згаданих (та інших) пізнавальних принципів. Проте, на відміну від дедуктивних аргументацій, такі недедуктивні аргументації не забезпечують надійного розпізнавання.

В іншому місці я вже розробив критерії валідності та адекватності для деяких типів недедуктивних аргументацій: для генетико-пізнаваль-

них, інтерпретаційних та практичних аргументацій.¹²⁷ На основі аналізу прикладів я також довів, що вироблені критерії можуть бути свідомо застосовані до прикладів вже наявних аргументацій.¹²⁸ Жоден з цих типів аргументацій не може бути перетворений на дедуктивні аргументації. Це також відображається у вказаному місці. Згадані типи аргументацій аж ніяк не всі недедуктивні аргументації. У цьому відношенні і в силу свого загального підходу (відкритості будь-яким ефективним принципам пізнання) практична теорія аргументації в її раніше представленій формі є парадигмою для подальших досліджень.

¹²⁷ Див. Lumer, *Praktische Argumentationstheorie*, op. cit. Abschnitte 4.4; 4.5 und Kapitel 6 (insbes. Abschn. 6.1.4)

¹²⁸ На додаток до уривків, наведених у попередній примітці, див. також: Lumer, *Handlungstheoretisch erklärende Interpretationen*, op. cit

Крістоф Лумер
Сергій Секундант

**ТЕОРІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ
ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД
(АНТОЛОГІЯ)**

ТОМ 1

**КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ
ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД
ДО АРГУМЕНТАЦІЇ**

Наукове видання

**ЛУМЕР
Крістоф
Секундант
Сергій
Григор'євич**

**ТЕОРІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ
ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД (АНТОЛОГІЯ)
ТОМ 1
КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ
ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО АРГУМЕНТАЦІЇ**

Оригінал-макет та комп'ютерна верстка
Назарчук В.С.

Підписано до друку 14.07.2025
Формат 60х84/16. Папір друкарський
Гарнітура Times New Roman». Друк цифровий.
Обл.-вид. арк. 20,0 Тираж 100 прим. Зам. № 25049

Видавець і виготовлювач: Назарчук С.Л.
65009, Одеса, Фонтанська дорога, 10
Тел.: 050 905 23 77
E-mail: selen_odesa@ukr.net
Свідотство суб'єкта видавничої справи
ДК № 7024 від 23.12.2019

